

ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ

В статье анализируются взгляды исследователей проблемы социально-психологической зрелости личности как интегрированной формы психологической и социальной зрелости. Указывается, что социально-психологическая зрелость характеризуется общими, проявляющимися в соответствующих сферах взаимодействия, и специфическими признаками. Рассматриваются детерминанты и механизмы формирования социально-психологической зрелости, а также затрагивается проблема соотношения критериев зрелости и незрелости личности.

The article analyzes the views of researchers challenges the social-psychological maturity of the individual as an integrated form of psychological and social maturity. Indicates that the socio-psychological maturity is characterized by common, manifested in their respective spheres of interaction, and specific features. Addresses the determinants and mechanisms of social and psychological maturity, but also addresses the problem of relation between the criteria of maturity and immaturity of the individual.

Постановка проблеми. Неоднорідність феномена зрілості людини широко обговорюється дослідниками, а поняття, що позначають окремі її складові (соціальна, психологічна, особистісна, професійна, інтелектуальна) використовуються у найрізноманітніших сферах соціогуманітарної науки, в тому числі і в психології. В загальному розумінні зрілість – це стан повноцінного функціонування організму, такий рівень розвитку людини, коли вона досягає статевої зрілості і здатна породжувати собі подібних [4]. Така біологічна зрілість задається генетично і зумовлюється рядом факторів, які впливають на час її формування у людини (стать, раса, географічне проживання, якість їжі) [2]. Однак, існує інший аспект зрілості, який висвітлюється наукою акмеологія. Він меншою мірою залежить від біологічних властивостей людини і характеризує досягнення психічними утвореннями найвищого рівня розвитку, що забезпечує людині особистісне

зростання (Б.Г.Ананьєв, А.А.Деркач, А.М.Зімічєв, Н.Н.Кузьміна, В.Н.Максимова, Г.С.Михайлів и др.). Міра зрілості – це, на думку А.А. Бодальова, багатомірний стан людини, який характеризує наскільки вона відбулася як особистість, як громадянин, як спеціаліст, як батько, як подружній партнер[1].

Основний зміст. В соціально-психологічному контексті поняття «зрілість» частіше трактується як досягнення в розвитку особистості індивідуальності, яке характеризується здатністю людини до «самостояння» у житті, коли вона не потребує тих «підпорок» і допомоги, які б підтримували її життєву рівновагу і допомагали протистояти складнощам життях (К. А. Абульханова-Славська, Г. М. Андрєєва, А. Г. Асмолов, В. І. Слободчіков).

Згідно поглядів І. С. Кона соціальна зрілість – це стадія соціального розвитку особистості, що характеризується не тільки оволодінням соціальними ролями, але й здатністю до самостійних вчинків, активної соціальної позиції, прийняття відповідальності за соціальні наслідки власної поведінки [3]. Дане визначення опирається на визначення Г. Олпорта, який стверджує, що соціально зріла особистість – це така, що активно володіє своїм середовищем, має стійку єдність особистісних рис і ціннісних орієнтацій і здатна адекватно сприймати людей і себе. Аналізуючи ці два визначення можна виокремити певні ознаки соціальної зрілості: «активне володіння своїм оточенням», що може бути близьким і більш віддаленим; «здатність адекватно сприймати себе та інших», тобто здатність до соціальної перцепції; «стійка єдність особистісних рис і ціннісних орієнтацій», останні також є соціальнопсихологічними особливостями особистості; «здатність до самостійних вчинків», які здійснюються по відношенню до окремих людей і соціальних груп і при цьому вони є цілеспрямованими, усвідомленими; «прийняття відповідальності за соціальні наслідки власної поведінки» - це також є соціально-психологічною ознакою[2].

Незважаючи на розбіжності в розумінні феномена соціально-психологічної зрілості, більшість дослідників розглядають її як результат соціалізації, тобто як психосоціальне а ніж виключно психологічне чи соціальне явище і поняття. В узагальненому значенні соціально-психологічну зрілість можна трактувати як ступінь чи рівень соціалізованості особистості – ступінь засвоєння нею соціальних норм, правил і стандартів поведінки, характерних для певного соціо-культурного середовища.

Соціально-психологічна зрілість як поняття формувалось альтернативно біологічній, організмичній, фізіологічній зрілості, воно має більш загальне значення і включає в себе як психологічний, так і соціальний вид зрілості. Зміст даного поняття тісно пов'язаний саме з виникненням, генезисом досліджуваного феномена, що є важливим для розуміння сутності соціально-психологічної зрілості людини, яка має інтегративну природу: будучи психологічним явищем, вона формується під безпосереднім впливом соціального середовища, з яким людина в процесі індивідуального розвитку зберігає тісний зв'язок [2]. Проходячи різні етапи свого розвитку, людина постійно включається в нові стосунки з інформацією, людьми, формує нове, більш глибоке розуміння життя і самого себе. Кожний з життєвих етапів фіксує певний рівень досягнень в аспекті розвитку людини. При цьому всі дослідники фіксують надбання з роками суб'єктності, в основі якої лежить розвинута рефлексія, звернення до себе самого і до інших. Так, наприклад, Е. Еріксон виокремлює такі якості зрілої особистості як турбота, милосердя, мудрість; при цьому кожний наступний етап не відміння попереднього, а нашаровує новий рівень суб'єктності, перш за все, як соціальної зрілості особистості. А. Маслоу соціально зрілих людей характеризує як таких, що здатні приймати себе та інших такими якими вони є, виявляти безпосередність у вчинках і щирість у вираженні власних думок і почуттів, відрито і чесно поводитись у всіх ситуаціях, неприймають умовностей, але не категорично за формою їх ігнорують.

Розкриваючи зміст соціальних новоутворень, В.І. Слободчиков і Є. І. Ісаєв, описують їх етапи: персоналізація (перехід до юності), індивідуалізація (перехід до дорослості), універсалізація (перехід до старості) [5].

Акмеологія зміст поняття зрілості особистості описує такими його складовими: 1) зміни в мотиваційній сфері людини, в яких яскравіше ніж раніше знаходять своє відображення загальнолюдські цінності; 2) зростання вміння на рівні інтелекту планувати і здійснювати на практиці ті вчинки, які відповідають духу названих цінностей; 3) поява більшої здатності до мобілізації себе на подолання труднощів об'єктивного характеру, що перешкоджають виявляти самостійність і діяти відповідно заданим цінностям; 4) більш об'єктивна оцінка свої слабких і сильних сторін, а також ступеня власної готовності до складних і відповідальних вчинків [1].

Якщо враховувати частоту характеристик, що використовуються для опису зрілості особистості, то саме три з них – *самостійність, активна соціальна позиція, і соціальна відповідальність* – хоч і в різних формулюваннях, але є основними критеріями різних видів зрілості, в тому числі і соціально-психологічної, які визнаються більшою кількістю вітчизняних і закордонних психологів [2].

І. Грінбергер визначає соціально-психологічну зрілість як поєднання незалежності, тобто здатності самостійно приймати рішення і соціальної відповідальності, тобто сприяння благополуччю суспільства [9].

А. Інкельс і Г.Лейдерман ототожнюють зрілість особистості з її соціальною зрілістю. Вони розуміють під зрілістю здатність особистості приймати на себе соціальні ролі чоловіка і жінки, характерні для сучасного індустріально розвинутого суспільства. Ці автори здійснили спробу розробити критерії зрілості: ефективність, наполегливість, відповідальність, індивідуалізм і кооперативність [7].

Р. Кассель виокремлює наступні критерії зрілості: самоповага, здоровий глузд, асертивність, локус контролю. Разом з тим автором виокремлюються критерії незрілості: тривога, витіснення, невдоволеність і

депресія [8]. Таким чином в сучасній психології ставиться проблема співвідношення зрілості і незрілості особистості. Важливим таке співвідношення є тому, що стани зрілості і незрілості за багатьма критеріями не є просто полярними, невідповідність якомусь критерію зрілості ще не означає автоматичну відповідність критерію незрілості і навпаки.

Відмінною рисою соціально-психологічної зрілості від інших видів є сфера її прояву: стосунки і взаємодія з іншими людьми, соціальними групами і загалом з оточуючим середовищем. Вона виходить за рамки індивідуального у психічних проявах особистості і на перший план виступають характеристики включення особистості у різноманітні форми і види стосунків і взаємодії з іншими людьми. Таким чином одним з основних критеріїв соціально-психологічної зрілості виступає звернення особистості до інших людей, близького соціального оточення, її спрямованість (орієнтованість) на інших, процес співвідношення особистістю себе з іншими.

Однією з найпопулярніших є теорія соціально-психологічної зрілості Роберта Селмана, яка сформувалася під впливом поглядів Дж. Мід. Мід розглядав соціалізацію дитини як наuczіння дивитись на себе очима узагальненого «Іншого». Важливим критерієм соціалізованості особистості була запропонована розвинутість рефлексивних процесів. Опіраючись на таку точну зору Селман трактує зрілість як здатність особистості приймати і розуміти точку зору інших, тобто співвідносити свої думки переживання і бажання з думками, переживаннями і бажаннями інших людей. Зрілість розуміється ним як взаємність бачень, поглядів (перспектив), співвіднесеність позицій, а незрілість – як егоцентричність [12].

Таким чином для розуміння соціально-психологічної зрілості важливе значення мають здібності людини до децентрації і емпатичні здібності, які можуть бути її критеріальними ознаками.

Цікавими для розгляду питання про соціально-психологічну зрілість є дослідження Лоренса Колберга. Він виділяє три стадії морального розвитку

особистості: 1) до моральний рівень, коли дитина керується і поведінці своїми егоцентричними прагненнями; 2) рівень конвенційної моралі, для якого характерна орієнтація на задані ззовні норми і вимоги; 3) рівень автономної моралі, тобто орієнтація на інтерналізовану внутрішню систему принципів. Зрілість розглядається як досягнення післяконвенційного рівня моралі, коли особистість самостійно і відповідально вирішує етичні дилеми виходячи з власних принципів, які раніше були соціальними, чужими, зовнішніми по відношенню до неї і які в процесі розвитку стали прийнятними, внутрішніми, тобто психологічними. Для визначення рівня морального розвитку особистості, необхідне її обов'язкове співвіднесення з «Іншим» в системі «Я – Інший», тобто оцінка відповідно до соціально-психологічних критеріїв [10].

Деякі дослідники трактують зрілість як сформовану ідентичність особистості – певний стан конкретного соціально-психологічного феномена. Джейн Левінгер розглядає процес переходу до дорослості як усвідомлене і добровільне прийняття соціальних норм в результаті набуття групової ідентичності. Автор розглядає розвиток особистості як поєднання чотирьох аспектів Я: 1) *розвиток характеру*, що включає контроль імпульсивних прагнень і рівень морального розвитку; 2) *когнітивний стиль*, що характеризується рівнем складності понять, якими оперує особистість і рівнем когнітивного розвитку загалом; 3) *міжособистісний стиль взаємодії* включає ставлення до міжособистісних стосунків і до іншої особистості, переважаючий тип стосунків і їх розуміння загалом; 4) *соціальна зацікавленість* характеризується соціальними проблемами, на які орієнтується особистість, такими, як відповідність соціальними нормам, відповідальність і незалежність [11].

Зрілість як досягнута ідентичність особистості також розглядає Дж. Марсія. Автор виокремлює чотири стани ідентичності: 1) *передчасна ідентичність* (докризова, комформна); 2) *дифузна ідентичність* (відмова від формування міцних цінностей і переконань); 3) *мораторій* (криза, стан

пошуку ідентичності); 4) досягнута ідентичність. Зріла ідентичність формується через долання кризи, коли особистість формує певну сукупність значимих для неї цілей, цінностей і переконань. Людина, що володіє досягнутою ідентичністю знає хто вона і чого прагне і відповідно організовує і структурує власне життя. Таким властиве почуття довіри, стабільності, оптимізму по відношенню до майбутнього[2].

Щодо факторів які стимулюють розвиток особистості як соціально-психологічно зрілої, то дослідники даного питання виокремлюють наступні: 1) соціально-економічні умови суспільства, членом якого є людина; 2) конкретна історична епоха, в яку людина живе; 3) її соціальна приналежність; 4) конкретна соціальна ситуація розвитку; 5) вік людини; 6) її стать.

Загально відомим є той факт, що на який рівень фізичного здоров'я буде піднята людина в своєму розвитку, які цінності життя і культури знайдуть відображення в ставленні до дійсності і чи відбудеться вона як творець важливих для суспільства результатів своєї праці, тобто, чи буде вона соціально-психологічно зрілою, це завжди залежить не тільки від її природних задатків, але й від того якими будуть на кожному з вікових періодів її життя за змістом і за формою її предметно-практична діяльність, спілкування і через них пізнання оточуючої дійсності і самої себе. А останнє великою мірою залежить від особливостей того соціального середовища в якому перебуває людина і для того, щоб людина досягла соціально-психологічної зрілості необхідна наявність цілком конкретних об'єктивних і суб'єктивних факторів у соціальному середовищі, яке її оточує і на це впливають і її дитячі роки, і юність, і всі наступні періоди життя.

Видатні психологи (Б. Г. Ананьєв, А.В. Запорожець, Д. Б. Ельконін) після глибокого теоретичного аналізу різних систем виховання наголошують на особливому значенні такого мікросередовища як сім'я в перші роки життя людини для «закладання фундаменту» тих характеристик, які в майбутньому сприятимуть соціально-психологічній зрілості особистості. Важливу роль

відіграє сім'я і в дошкільний період розвитку передумов формування соціально-психологічної зрілості, коли вона формує основи особистості людини. Високо моральне ставлення до людини, до праці, до сім'ї, вимогливість до себе. Це відбувається за умов, коли батьки, частіше інтуїтивно, враховуючи пізнавальні емоційні і поведінкові можливості дитини не авторитарно через діяльність, ініціювання, постійне розширення стосунків дитини зі світом вирішують складну виховну задачу [1].

Наступний важливий етап під час якого відбувається подальше формування соціально-психологічної зрілості і пов'язаних з нею психічних властивостей дитини, це шкільні роки. Соціальне мікросередовище з боку якого вона піддається найрізноманітнішим впливам, порівняно з попереднім етапом її життя не тільки розширюється, але й якісно змінюється. Провідним видом діяльності стає навчання, і тому важливим є, щоб ставлення дитини до отримання знань, умінь і навичок було зацікавленим, оскільки від цього залежить, чи відбудеться у підлітка, юнака формування заснованої на наукових даних «картини світу», чи буде вона вправлятися в моральній поведінці.

Таким чином можна зробити висновок: сім'я і школа, більше чи менше узгоджено формуючи і виховуючи людину перші півтора десятка років не лінійно і спрощено, а багатопланово і складно задають вектор руху людини по життєвому шляху. І перш за все це стосується такої риси людини, яку письменник В. Каверін описав словами: «боротись і шукати, іти і не здаватись», чи антипода цієї риси: пливати за течією в той бік, куди штовхають обставини.

Після закінчення школи важливим соціальним середовищем для формування соціально-психологічної зрілості є те, в якому людина здобуває професію. І те, як відбувається цей складний процес залежить від особливостей тих людей, хто здійснює професійну підготовку молодій людині, а в подальшому від того колективу, в якому людина буде реалізовувати себе як суб'єкт діяльності [1].

Досвід показує, що процес досягнення людиною зрілості, в тому числі і соціально-психологічної ніколи не виглядає як рівна лінія, що спрямовується тільки вгору. В житті кожної людини виникають ситуації, в яких вона виявляє себе як особистість не в найоптимальніший спосіб, і відбуваються події, що гальмують розвиток, перешкоджають здійснювати задумане. Чинниками, що дають змогу об'єктивно оцінити ситуацію й конструктивно долаючи перешкоди, підніматись на новий виток життєвого шляху дослідники вважають високо розвинутий рівень рефлексії, а також власний приклад і підтримку значущих для неї людей. Приклад виявляється не тільки в тому, щоб вчитись планувати соціально прогресивну лінію свого життя і неспішно, розмірено його проживати в буденних обставинах, але й в тому, щоб оволодіти ефективними способами додання життєвих труднощів. Тому важливе значення в досягненні людиною соціально-психологічної зрілості окрім традиційних чинників – сім'я, школа, вищий навчальний заклад, загальна соціальна ситуація – має власна робота людини над собою, що стимулює її саморозвиток.

Висновки. Отже, в результаті нашого теоретичного аналізу, можна стверджувати, що соціально-психологічна зрілість характеризується як загальними, так і специфічними ознаками. Загальні виявляються у відповідних сферах взаємодії з людьми – це відносна автономність, незалежність, соціальна відповідальність. Специфічні ознаки – це різноманітні процеси співвіднесення себе з іншими людьми, близьким соціальним оточенням. Такими ознаками є здатність до довільної регуляції власної поведінки по відношенню до оточуючих, різноманітні рефлексивні процеси, здатність до емпатії і децентрації. Перспективними теоретичними пошуками і практичними дослідженнями для даної проблеми є диференціація феноменів і відповідних критеріїв зрілості і незрілості особистості, які можуть бути принципово відмінними.

Література

1. Бодалёв А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения./ А.А. Бодалев — М.: Флинта: Наука, 1998. — 168 с.
2. Журавлук Е.А. Феномен и категория зрелости в психологии / Отв. ред. А. Л. Журавлев, Е. А. Сергиенко. — М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2007. — 223с.
3. Кон И.С. Социологическая психология/ И.С. Кон — М.: Воронеж, 1999.— С. 177 — 193.
4. Ребер А. Большой толковый психологический словарь/ А. Ребер — М.: Вече-АСТ Т.-1. С.-287.
5. Слободчиков В.И. Психология развития человека./ В. И. Слободчиков, Е.М. Исаев — М., 2002. - С.198.
6. Сухобская Г.С. Понятие "зрелость социально-психологического развития человека" в контексте андрагогики./ Г.С. Сухобская // Новые знания. — 2002.-№ 4. - С. 17-20.
7. Инкельс А. Підхід до вивчення психосоціальної зрілості./ А. Инкельс і Г.Лейдерман.// Міжнародний журнал порівняльної психології. — 1998. Т.-39. Випуск-1. С. 52-76.
8. Cassel R.M. Cutting edge: The Global Functioning Test (GFT).(Assessing level of wellness) // National Forum of Educational Administration and Supervision Journal.1993.1(3).P.51-60.
9. Greenberger E. Defining psychosocial maturity in adolescence //Advances in Child Behavioral Analysis and Therapy.1984a. № 3.P.1-37.
- 10.Kohlberg L. Essays in Moral Development. Vol. I: The philosophy of moral development. New York: Harper and Row, 1981.
- 11.Loeviger J. Ego development: Qustion of method and theory// Psychological Inquiry. 1993.№4(1). P.56-63.
- 12.Selman R.L. The growth of interpersonal understanding. New York: Academic Press, 1980.

Реферат

В статті аналізуються погляди дослідників проблеми соціально-психологічної зрілості особистості як інтегративної форми психологічної і соціальної зрілості. Зазначається, що соціально-психологічна зрілість характеризується як загальними так і специфічними ознаками. До загальних можна віднести такі як відносна автономність (самостійність) і незалежність, соціальна відповідальність за свої вчинки, здатність самостійно приймати рішення, активна соціальна позиція і оволодіння соціальними ролями і загалом соціальним середовищем. До специфічних факторів можна віднести: процеси і стани співвіднесення себе з іншими людьми, найближчим соціальним оточенням, довольна регуляція власної поведінки, ба гамірні рефлексивні процеси, здатність до емпатії і децентрації. Звертається увага на перспективні напрямки теоретичних і практичних досліджень в контексті даної проблеми. Зокрема важливим є з'ясування і диференціація феноменів зрілості і незрілості які виявляються принципово відмінними, віднайти більш точне визначення того рівня розвитку особистості, який в даний момент визначається як «незрілість» особистості.

Також зазначається, що соціально-психологічна зрілість є результатом дії ряду складних соціально-психологічних механізмів в якості яких, на думку різних вчених, можуть виступати: соціалізація, становлення ідентичності, формування Я-концепції, формування системи стосунків. При цьому основними показниками рівня соціально-психологічної зрілості виступають, відповідно, рівень соціалізації, рівень досягнутої ідентичності, система стосунків особистості.

ЗАЯВКА

на участь у конференції

П.І.П. Семак Олена Олегівна

Місце роботи Прикарпатський університет імені Василя Стефаника
кафедра загальної та експериментальної психології

Посада доцент

Науковий ступінь кандидат психологічних наук

Адреса м. Івано-Франківськ, вул. Вовчинецька 4кв.24

д.(03422) 4-80-15

м.050 130 44 88

semaklena@rambler.ru

Назва доповіді: До питання соціально-психологічної зрілості

18. 02.2011р.